

НАУКОВА РЕКОНСТРУКЦІЯ ЯЗИЧНИЦЬКОГО КАЛЕНДАРЯ НА МАТЕРІАЛІ ВІРУВАНЬ ПОЛІЩУКІВ: ОСІННІЙ ЦИКЛ

Галина ЛОЗКО

orcid.org/0000-0001-5865-7556

доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник

НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка

email: Halyna.Loisko@knu.ua

Анотація. *Започатковано нову парадигму інтерпретації значного емпіричного матеріалу з етнорелігійної культури Українського Полісся, зібраного кількома поколіннями українських етнографів. Здійснено аналіз, синтез і реконструкцію дохристиянських осінніх свят, їхньої семантики та символіки. На широкому етнографічному матеріалі проведено верифікацію язичницького базису, очищення його від пізніших ідеологічних надбудов та підкреслено ставлення самого народу до збереження власних священних традицій. Зазначено, що відновлення локальної культури Полісся має загальнонаціональне значення та є справою державної ваги.*

Ключові слова: дохристиянський календар, Українське Полісся, культ Вогню, Рожаниці, Світовит, Слава, Сварог, Доля.

Постановка проблеми. Ця робота виконується згідно з темою прикладного дослідження НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка «Матеріальні й духовні втрати населення Українського Полісся внаслідок російсько-української війни та їх подолання». Перші дві статті з цього циклу (весна, літо) опубліковано в «Українознавчому альманасі» [15; 16]. Ця стаття є третьою частиною реконструкції дохристиянського календаря (осінь). Тому постановка проблеми, аналіз джерельної бази та методологія, описані в першій статті [15, с. 94–95], значною мірою стосуються і наступних частин дослідження. Етнокультурна спадщина Полісся – одна з найяскравіших у багатому культурному розмаїтті України. Варто нагадати, що досі ніхто з науковців не ставив за мету саме реконструкцію язичницького календаря з усіма його особливостями (обрахунки календарних строків, узгодження їх із сучасним літочисленням, богослов'я

та опис культів) для практичного використання в етнорелігійному контексті. Хоча певні публікації про язичницькі свята переважно в контекстах християнського святково-обрядового комплексу існують, проте вони є лише побічними в розгляді християнської традиції та не розкривають духовного й культового значення їх як свят саме етнорелігійних, не ставлять за мету їх адаптацію до сучасного календаря чи розкриття богословського змісту того чи іншого культу для практик сучасних громад, а розглядають лише як «пережитки» народного світогляду [3; 6; 10–12; 18–19]. Тому не дивно, що відновлення автентичних духовних традицій у громадах значною мірою відбувається стихійно з великою мірою фантазій та помилок. Авторка цієї роботи з 1998 р. є постійною учасницею Європейського конгресу етнічних релігій і засвідчує посилення інтересу європейців до давньої духовної спадщини своїх предків. У всіх країнах Європи

відбуваються процеси відновлення, реставрації дохристиянських автентичних релігій, причому науковці, як правило, допомагають громадам у відновленні їхньої духовно-культурної спадщини. В Україні ж через упередження наукових інститутів та тривалу російсько-українську війну безцінні скарби нематеріальної духовно-культурної спадщини українців можуть бути втраченими, а отже, ця тема є актуальною та становить наукову новизну.

Рівень опрацювання проблеми. Джерельна база дослідження спирається переважно на праці вітчизняних та зарубіжних українознавців, етнологів, фольклористів, таких як А. Кримський, І. Огієнко (митрополит Іларіон), О. Воропай, С. Килимник, О. Знойко, В. Скуратівський, М. Худаш, В. Шаян, В. Давидюк, В. Балушок, В. Жайворонок, В. Шевченко, а також зарубіжних слов'янознавців: А. Баїч [2], Г. Дяченко [6], С. Толстая [21], М. Гімбутас [25], які досліджували давню культуру слов'ян, у т. ч. й вірування мешканців Полісся. Інформацію про календарні звичаї та обряди містить академічне видання ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України «Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів» [9]. Поза увагою дослідників досі залишається проблема реконструкції дохристиянського календаря Русі та співвіднесення його з культурами язичницьких богів і датуванням народних свят згідно із сучасним літочисленням.

Мета, завдання і методологія дослідження: 1) на матеріалі українських етнографічних джерел, польових досліджень

традиційної культури поліщуків, порівняльного релігієзнавства, народних хрононімів та календарно-обрядової практики громад Рідної віри¹ здійснити наукову реконструкцію і скласти хронологічну таблицю язичницьких свят осіннього циклу для 2026 р.; 2) запобігти непрофесійним спробам реконструкцій та поширенню самодіяльними групами власних новотворів, що видаються за «традицію»; 3) увести в науку позитивне ставлення до язичницької духовної культури як до важливої частини етнокультурної спадщини, як це нині заведено в інших країнах Європи.

Ми застосовуємо комплексні методи дослідження: аналізу і синтезу, порівняльно-релігієзнавчий, лінгвістичний (етимологія і семантика хрононімів), астрономічно-математичний, етнографічний (вивчення джерел та польові дослідження), класифікації та типології явищ культури, реконструкції. Відновлення календарної системи предків потребує порівняння його зі збереженими нині народними віруваннями, зокрема й з архаїчними звичаями населення Українського Полісся, а також з близькими релігійними системами народів Середземномор'я та Індії. Реконструкція автентичних богословських уявлень стала можливою завдяки порівняльному релігієзнавству. Такі методології в Україні застосовували М. Сумцов, К. Сосенко, В. Шаян [23], О. Знойко [8], М. Іванченко та ін.

Виклад основного матеріалу. Осінні язичницькі свята розпочинаються вже в перший день осені традиційним святом Вогню. Деякі етнографи вказують, що 1 вересня збігається з «церковним новим

¹ Рідна віра - традиційна дохристиянська етнорелігія Русі, яка нині відроджується. Не плутати з неорелігією РУНВіра (сучасною монотеїстичною течією авторства Лева Силенка).

роком», тому, мовляв, виникла традиція запалювати вогонь [3, с. 167]. Проте це літочислення тривало лише два століття (1492–1700), тому, на нашу думку, тут немає причинно-наслідкового зв'язку. Ми можемо припускати, що свято Живого Вогню 1 вересня має ще давніші, язичницькі корені. Християнство зробило свою ідеологічну надбудову над давнім святом – день «Симеона Стовпника» (народні назви – Семена, Семенів день), проте до нашого часу дійшли й давніші хрононіми, як «Свіччине весілля», «весілля Комина», «женіння Посвіта», «женити Каганця» та ін.

На жаль, ці традиції вже зникають, можливо, через те в академічному виданні корпусу експедиційних матеріалів «Етнографічний образ сучасної України» вже не знаходимо повідомлень про це свято в областях Українського Полісся [9], хоча в окремих авторів такі відомості є, причому часто наголошується на його збереженні не лише на Поліссі, а й в інших місцевостях України ще на початку ХХ ст. [4; 10; 12; 19; 21].

Так, О. Воропай повідомляв: «Колись ще в козацькій Україні, на Семена справляли *пострижини* молодих хлопців і вперше садовили їх на коні. Цей добрий звичай походив ще з княжих часів» [4, с. 241]. Традиція здійснювати вікові ініціації дітей (як хлопчиків – «пострижини», так і дівчаток – «закосичення», перше заплітання коси) саме 1 вересня може свідчити й про початок шкільного навчання саме в цей час, що зберігається й досі. Автори популярної етнографічної збірки «Витоки» оповідають, що в цей день треба «добувати «живий вогонь», влаштовувати «весілля свічки», «ворожити на судженого» [3, с. 148]. «У поліщуків існував спеціальний

пристрій – *посвіт* – прикріплена до стелі решітка, на яку клали запалені соснові скіпки. Над решіткою влаштовували *коминок* або вішали *кобицю* – полотняний мішок, обмазаний глиною та побілений, через нього із хати виводився дим від лучини»; «На Поліссі у переддень Семена влаштовували обряд ушанування домашнього вогню – “одруження *посвіта*” або “весілля *комина*”. Світільного комина прикрашали хмелем, стрічками, обсыпали зерном і гарбузовим насінням. Увечері вся сім'я збиралася за святково накритим столом. Хазяйка підперізувала *комина* новим рушником, а молодь прибирала його квітами» [3, с. 168] (позначення курсивом. – Г. Л.). Причому відомо, що дівчата співали *Комину* весільних пісень, живий вогонь, добутий тертям дерева або кресалом, носили від хати до хати впродовж цілого тижня, з цього часу хатні роботи починалися вже при домашньому вогні.

Етнографічні записи про це традиційне свято, зроблені в 30-х роках ХХ ст., знаходимо в А. Кримського: «Як давніш – то на Симона трохи не в кожній хаті “женили каганця”»; «Женять каганця цілий тиждень, переносючи від одної хати до другої»; «А в Звиногородці – то там “женили свічку”, не каганця. Так само стояла на столі свічка завітчана, і кожного дня переносили її до инчої хати» (від С. Терещенкової) [12, с. 180–181].

Докладний опис обрядовості цього свята подала етнограф С. Толстая: «В день Семена вперше привішується *посвіт* і світять скіпкою. Тому цей момент супроводжується деякими особливостями: так, наприклад, *комин* очищують і білять, потім його обв'язують хмелем. Діти завжди чекають з особливою цікавістю вечора, коли будуть “женити

Комина». Коли ж цей вечір настає, господня, почепивши посвіт, кладе на нього запалену скіпку, промовляючи при цьому: «Наділи, Господи, здоров'ячком!». Потім вона посипає Комин горіхами, насінням, а діти, які нетерпляче чекали цього моменту, з криком і сміхом кидаються підбирати з підлоги розсипані горіхи й насіння...» [21, с. 227] (переклад укр. – Г. Л.).

З історії Києва відомо, що давні кияни, особливо ремісники, відзначали це свято багато століть поспіль: 1 вересня на Подолі та інших майданах міста, на берегах річок, у священних гаях кияни урочисто запалювали перший осінній вогонь. Так само й кожна українська родина запалювала посвіт у хатах. Святкові вогні палали по всій Україні.

Як бачимо з наведених прикладів, жодна обрядовість цього народного свята ніяк не пов'язана з біографією християнського подвижника Симеона Стовпника, сирійського аскета, який постував *сидячи на стовпі* (від того й назва). Зате головним «героєм» усієї обрядовості таки виступає Комин, Свічка, Посвіт, Каганець, отже – Живий Вогонь. З цього обряду починався осінній сезон, коли всі домашні роботи виконували вже не при світлі сонця, а при світлі свічки, посвіта, каганця, комина (домашньому, хатньому світлі). Перенесення вогника з хати в хату має давні ритуальні витоки, обхід хат, як при колядуванні, щедруванні, водінні Ку'ста та ін. Прилучення кожної родини до всенародного Живого Вогню є архаїчним символом єднання сільської громади навколо спільної святині. З цього часу Вогонь небесний (сонячний) ніби сходить у людські оселі, щоб дати нову силу творчого натхнення, спонукати до праці, творення багатства

не лише матеріального, а й духовного. Характерну деталь щодо посвіту (комина, кабиці) подав В. Скуратівський: «Ним користувались упродовж осінньо-зимового періоду. Востаннє засвічували кабицю напередодні Великодня, і вона горіла всю ніч. Удосвіта вогонь гасили, а сам пристрій виносили на горище» [19, с. 626]. Це вочевидь є давньою традицією українського народу.

Рідновіри в цей день вшановують Вогнебога Симаргла, покровителя жертвовного вогню. Вважають, що він є посередником між людьми й Богами, бо він «відправляє» людські дарунки у світ Богів, з димом переносячи їхні молитви від жертовника до Сварги небесної, сповіщаючи Богів про буття людей на Землі. Богослов'я Рідної віри спирається на ведичне й античне вчення (як спільне надбання індоєвропейців) про «п'ять елементів», з яких створено світ (ефір, повітря, вогонь, вода, земля) і які пов'язують з п'ятьма органами чуттів людини, тому в обряді вшанування Вогню є п'ять свічок, п'ять вогнів, відомих ще у ведах. Така символіка відображає невидимий закон життя Всесвіту, який можна висловити словами «все – у всьому»: людина є часточкою Бога, і Бог присутній у кожній людині (таке уявлення відоме у філософії Г. Сковороди).

Авторитетний мовознавець М. Худаш, докладно вивчивши релігійно-міфологічні функції та семантично-етимологічний контент теоніму *Семаргл* (Симаргл), дійшов таких висновків: це Божество місцевого українського (слов'янського) походження (не іранського!); ймовірно «двоєдине» або «парне божество» (як «Сим і Регель», Семиярило або Семиглав); хоча науковець не розцінює своє дослідження «як останнє

слово в науці» [22, с. 814–858]. Правдоподібно, що в образі Вогнебога Симаргла міститься знання про *сім весняно-літніх місяців* вегетаційного періоду, пов'язаних з найбільшою силою сонячної енергії (вогню небесного), що сходить на землю й впливає на розвиток рослинного й тваринного царств. На думку О. Знойка, «це Сонце, яке проходить 7 зодіакальних сузір'їв за трудову половину року (весняно-осінне півріччя)» [8, с. 47]. Восени ж Вогонь переносять до хати – така міфологічно-обрядова семантика цього свята.

Через тиждень свято Вогню логічно й плавно переходить у вшанування Рожаниць – жіночої сили природи. Над давнім святом нині маємо християнську надбудову – Різдво Богородиці. Митрополит Іларіон писав: «Рожаниці – це Богині людської Доли, як грецькі Мойри чи латинські Парки, це феї, що появляються при народженні дітей. <...> У нас Рожаниці святкували на другу Пречисту, на Народження Богородиці 8 вересня. <...> Справляли це свято так, що справляли трапезу з “крупичного хліба, сира й добровонного вина”, пили й їли, і співали тропаря Різдва Богородиці. Про цю трапезу Роду і Рожаницям згадує й Слово Христолюбця XI віку» [10, с. 115]. Тут же автор з посиланням на «Слово Данила Заточника» констатує факт, що церква поборювала ці язичницькі традиції, лякала дітей Родом, трактуючи його як «злого лісовика».

Рідновіри відзначають свято Рода і Рожаниць традиційно два дні – 8 і 9 вересня. Рожаниць уявляють множинно: або як двох близнючок, або як матір і доньку, або як клас Богинь. Жінки моляться персонально, кожна до «своєї» Рожаниці, посипаючи на воду вівсяне

борошно, ставлячи «трапезу», як за давніх часів, так і нині. Роду моляться, як і Сварогу, вважаючи його найстародавнішою іпостасю Бога, дякують за посланих з неба дітей. На Київщині записана рожанична пісня, що її виконують гості породіллі на родинях, під час обрядів ім'янаречення немовлят, дякуючи небесному «ковалю» (інф. О. Рутковська з посиланням на П. Чубинського): «Ой спасибі тому ковалю, / Що сковав дитину / Під сію годину. / І ковав, і хотів, / І куючи, не впотів, / І ніжками не тупав, / І в рученьки не хукав, – / А добро, і тепло / Добувати було». Ймовірно, за давніх часів під «ковалем» мали на увазі саме Сварога. У наш час цю пісню виконують на хрестинах.

14 вересня зазвичай народ пов'язує з відльотом птахів, переміщенням вужів та гадюк у зимові нори під землю – від тих міграцій народна назва «Здвиження». Поліщуки уявляли цей період небезпечним: «На Здвиження змеї ўвьортваюцца клубками. От якраз на Здвиження яни уходзять у нори ў землю»; «На Движення ў лес, Боже спаси, ходить нельзя»; «На Здвиження николи ў лес не хадзілі через етае ж гадоўе» [21, с. 103]. Проте вочевидь доволі давнім залишається вірування в те, що в цей день «здвигається» навіть сонце. Як зазначила С. Толстая: «У деяких зонах Полісся, переважно на сході, поширене повір'я, що в цей день *купається, міняється, грає, здвигається сонце*» [21, с. 103].

Християнське трактування цього свята: віднайдення матір'ю імператора Костянтина Оленою хреста, на якому нібито був розп'ятий Ісус, та встановлення («воздвиження») його в Єрусалимі. Ця міфологема за тисячоліття обросла такими фантастичними легендами й

деталіями², що католицька церква вже відмовилась від цього свята. Отже, християнська апологетика ніяк не пов'язана з народним уявленням про гру сонця та відліт птахів у теплі краї, вона є лише вторинною надбудовою над давньою традицією. Для язичників же ці природні явища мали сакральне значення, оскільки птахи відлітають «у Вирій» (Ирій, Ірій), де зустрічаються з душами предків, від яких, повертаючись навесні, приносять живим родичам звістки. Тому восени птахів урочисто проводжали, а навесні радісно зустрічали.

Осіньне рівнодення в 2026 р. випадає на 26 вересня (для Києва). Більшість етнографів не вбачають в осінньому рівноденні ніякого сакрального моменту, що певною мірою викликає подив. Така етнографічна лакуна призводить до того, що деякі самодіяльні групи, навіть позиціонуючи себе язичниками, радше поєднують його з християнською Покровою чи кельтським Мабомом або святкують просто як «осіннє рівнодення», не наважуючись пов'язувати його з певним культом (зокрема, Святовитом). Їм здається, що для такого поєднання нема ніяких наукових підстав, тобто історіографічних фактів. Однак такі засвідчені писемно підстави є – це середньовічні хроніки Саксона Граматика, Тітмара Мерзебурзького, Герборда, Гельмольда, Адама Бременського, автори яких самі були переважно єпископами або монахами та брали безпосередню участь у хрестових походах і руйнуванні язичницьких храмів слов'ян, не раз

особисто спостерігаючи за їхніми обрядами. Ці історичні факти докладно вивчені й висвітлені українським етнофілософом В. Шаяном [23, с. 153–175]. Так, у святині Свантевита на о. Рюген (мис Аркона, нині – Німеччина) саме на осіннє рівнодення правилася всенічна богослужба на честь Свантевита як підсумковий етап літніх польових робіт, освячення збіжжя, вдячності Богам за врожай та всенародне причастя до великого громадського короваю, спеченого з борошна нового зерна.

З цих хронік можемо довідатись і про сам обряд. Як відзначив В. Шаян: «В описі Богослуження перед святиною Свантевита найвищий священник культу бере в руки величезних розмірів колач, спечений на меду, і ставить його поміж собою та громадою вірян, звертаючись до них із запитанням, чи вони бачать його, цебто – чи бачать його постать поза величезним людського зросту колачем. Якщо громада відповість, що його бачить, тоді він скаже:

“Щоб на другий рік його не бачили!” (тобто, щоб коровай був вищим. – Г. Л.). <...> І тут стрічаємося з важливим фактом потвердження правдивості такого обряду, – потвердження не менше важного, ніж самі розкопки Шухгардта³. Бо саме такий зворот, таке благословення, чи докладно таку відповідь маємо стверджену і в українському фольклорі, як старовинний, добре закріплений обряд, перед початком священної вечері на Різдво. <...> А отже, такий традиційний елемент обряду записує Саксонець

² Подію датують 326 р. Спочатку було знайдено в печері три хрести. Щоб визначити, на якому з них було розп'ято Ісуса, хрести підносили почергово до тяжкохворих. Від якого хреста хворі одужували, той було визнано за хрест Ісусів. Далі ця легенда вже перетворилася в оповідь про «воскресіння мертвих» цим хрестом. Пізніше цей хрест було розділено на багато шматків, які нібито роздавали в різні міста.

³ Карл Шухгардт – німецький археолог, що проводив розкопки на о. Рюген.

як елемент Богослуження в 1168 році! <...> Ані наші предки не вчилися свого обряду з «Історії» Саксонця, друкованої в XVI сторіччі, ані Саксонець не студіював цих обрядів у далекій Україні» [23, с. 155]. Як бачимо, богослужба *осіннього рівнодення*, присвячена завершенню хліборобського сезону (а саме всенічна), симетрична до відзначення Великодня у дні *весняного рівнодення*, з тією сезонною різницею, що навесні випікають короваї з останнього борошна (яке приберігають від зими), а восени – з борошна нового врожаю.

Графічно рідновіри зображують річне коло згідно з рухом Землі навколо Сонця, що вигідно відрізняє традиційне розуміння астрономічних реалій від штучних релігій нью-ейдж (у яких свята розміщують навпаки – проти руху Землі, тобто «посолонь», ніби Сонце рухається навколо Землі).

Український міфолог О. Знойко підтверджує теологічну сутність сонячного Божества як постійну *метаморфозу*: навесні – це невгамовний юнак Ярило, влітку – пекуче сонце Семиярило (у західних слов'ян Руєвит), а «сонце осіннього рівнодення в давніх слов'ян зображувалося безбройним старцем, він мав чотири

обличчя й на заході звався Святovit або Світовид. Бог же зимового сонця мав вигляд новонародженого немовляти» [8, с. 47].

Наступне свято осені, 1 жовтня, зазвичай відоме в християнському варіанті як «Покрова Богородиці». Нині про «покровительку козацтва» говорять лише в християнському сенсі, абсолютно не аналізуючи, що фактично у 866 р. той «покров» чи «божественна риза святої Богородиці» врятувала саме візантійців під Влахернами, а *флот русів розбила вщент*. Така міфологема без належного аналізу подається церквою спекулятивно, як перемога християн над «безбожною Руссю»: «Кораблі безбожної Русі розметало, і до берега пригнало, і побило їх так, що мало їх вибавилося з такої біди і до себе повернулося» [13, с. 13]. Про давню ж Богиню-покровительку воїнів літопис, на жаль, мовчить.

Проте в народних уявленнях мешканців Полісся знаходимо і язичницьке пояснення поняття «Покрова»: «На Покрову *покриє* або листом, або снігом. *Через те називається Покрова*» (с. Заньки Радомишльського р-ну Житомирської обл.) [9, с. 95] (позначення курсивом. – Г. Л.). Народне уявлення про Покрову

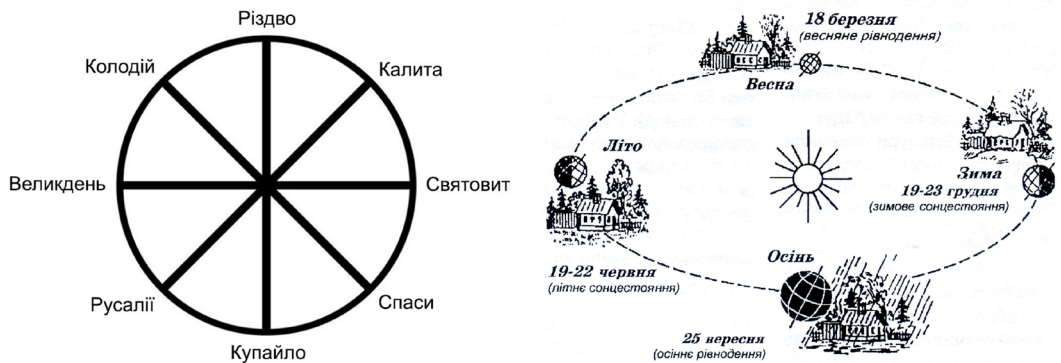

Рис. 1. Уявлення рідновірів про річне святкове коло. Рух Землі навколо Сонця.

вочевидь мало під собою якийсь давній ґрунт, який було втрачено внаслідок тисячолітньої боротьби церкви з давньою вірою. Отже, нам не лишається нічого іншого, як за окремими фрагментами, що збереглися, розчищати витоковий образ Богині від пізнішої ідеологічної надбудови.

Ми висловлюємо припущення, що це могла бути одна з іпостасей Великої Богині. Наприклад, Богиня Слава – вперше звертаємо увагу на типологічну близькість божественної «захисниці війська» (одна з іпостасей, приписувана й християнській Покрові) з міфологічним образом жінки-птаха в українській культурі [17], яка захищає військо, *покриваючи* його своїми чарівними крильми. Богиня Слава, крім згадок у лінгвіста початку ХХ ст. Г. Дяченка [6, с. 612–613], вже стає й предметом сучасних наукових осмислень. Так, у словнику-довіднику В. Жайворонка читаємо про Славу: «За дохристиянськими віруваннями – Богиня воєнної перемоги та мисливської удачі; можливо, й Велика Богиня (див.), Богиня Життя» [7, с. 550]; «Велика (Родова Мати) – Мати Світу – Богиня життя, *первісна праматір*; назва умовна, оскільки первісне її ім'я невідоме, а з різних джерел відомі лише її назви – Жива, Дана, Діва, Берегиня, Житня Баба, Рожаниця, Лада та ін.; *могла називатися й Славою* <...> стародавні вишиті рушники зберегли вишивки, на яких можна бачити Велику Богиню з птахами та Деревом життя» [7, с. 69] (позначення курсивом. – Г. Л.). Релігієзнавиця В. Шевченко подає такі відомості про неї: «Слава – в українській міфології – Богиня Перемоги. Так звали ще Велику Богиню – праматір тих народів, які за цим ім'ям стали називатися слав'янами (слов'янами)» [24, с. 330].

Звернімо увагу на поєднання в одному образі (сюжеті) символіки коріння і крил, змії і птаха, що розкриває її сакральні функції на землі й у небі. Археологічні дослідження литовсько-американської науковиці М. Гімбутас засвідчили існування давньої Богині в образі жінки-птаха в усій індоєвропейській культурі [25]. Україна має самобутні мистецькі зразки з мотивами жінки з птахами (вишивка) або синкретичної антропо-зооморфної постаті жінки-птаха-змії (скіфська Апі, Геродотова Змієнога діва чи Муза Борисфеніда Евмела Коринфського), знані на наших теренах впродовж кількох тисячоліть.

Про обрядовість цього культу відомі лише поодинокі архаїчні ритуали, ймовірно, дотичні до культу Богині-птиці, що досі простежуються в деяких слов'янських традиціях, наприклад, проводі пташок восени до Вирію і їх зустрічі навесні, випікання обрядового печива (40 пташок) в Україні, «пташиний пляс» у Сербії та ін. Так, сербська дослідниця А. Баїч у праці «Велика Богиня Слов'ян» наводить етнографічний факт стародавнього ритуального «плясу», присвяченого «Великій Богині Птиці». Цьому танцю навчали «священиці» (очевидно, в давні часи жриці, волхвині). Танцівниці мали спеціальний одяг, сорочку-довгорукавку, в рукава якої вставляли два жезли з птахами або головами птахів на краях. Під час руху танцівниць рукави піднімалися і з'являлися зображення птахів (записано в селі Дубока на сході Сербії) [2, с. 107]. Чи не цей мотив маємо на давньоруських вишивках, у яких Б. Рибаків вбачав образ Мокоші? Не треба також залишати поза увагою той факт, що *вішці* постаті (чи особи) могли віщувати шляхом ворожіння, тобто за допомогою

певних символів давати відповідь на запитання вірян.

На Поліссі збережено пам'ять про своєрідні ворожіння на Покрову, найбільше ворожили про погоду: якщо на Покрову дим з комина йде на південь – на теплу зиму, на північ – на холодну (с. Нові Озеряни, Житомирщина); якщо на Покрову вкриє землю листом, то буде ще тепло, а як снігом – то вже зима [9, с. 72] (с. Покришів, Житомирщина); «Як на молодика Покрова, значить буде тепла зима, як на подповні – середня, а як у старому місяці – буде сурова зима» [9, с. 71]. Також відомі табу на працю в цей день, особливо з використанням колючих, ріжучих знарядь, подібні до заборон, що стосувалися п'ятницьких жіночих культів.

Іконографія Великої Богині. З античних часів на півдні України поширений образ жінки зі зміною (або риб'ячою) нижньою частиною тіла і пташиною верхньою з руками-крильми. Типологічно такі образи нагадують писанковий узор «Берегиня», що дійшов до нашого часу. Змієнога Богиня, за Геродотом, вважалася праматір'ю скіфів. Амулети, що збереглися з княжих часів під назвою «змійовики», також засвідчують міфологічне значення змії як оберегової

постаті хтонічного царства, що забезпечує зв'язок людини з рідною землею і може бути співвіднесений з Великою Богинею Матір'ю (хтонічна сила справедливості).

Дослідники переважно вбачають у них зображення Великої Богині або Берегині-Покрови (А. Голан, Б. Рибаків, В. Скуратівський, В. Давидюк). У 1981 р. В. Давидюк записав на Поліссі легенду про віщу птицю: «Начебто саме птах із великими крильми попереджував гребців, що на місці сіножаті от-от має з'явитися озеро: «Забирайте, люди, сіно, бо тут буде озеро Віно» (м. Троянівка) [5, с. 186]. Науковець звертає увагу на артефакти Русі, зокрема зображення кольорової птиці на колтах: «Чи не та це птиця-слава з різнобарвним пір'ям, викладена перетинчастою емаллю на золотому колті з Княжої гори на Канівщині (вважається залишками літописного міста Роденя). Помилково її визнали павичем, бо в природі подібного птаха не існує» [5, с. 187]. Тут доречно згадати одну з її функцій, пов'язаних зі «словом», тобто в буквальному сенсі передачі *інформації*, а також наявність Богинь мовлення в індоєвропейській міфології (ведична Вач, давньогрецька Осса, римська Фама). Усі ці Богині є *вісницями* верховного Бога [17].

Рис. 2. Писанка Берегиня. Скіфська Богиня Апі. Амулет-змійовик, Русь.

У науці ця тема ще є маловивченою та потребує подальших досліджень. А тим часом рідновіри України 1 жовтня відзначають свято Матері Слави як Богині Перемоги, покровительки воїнів, Берегині війська.

Кінець жовтня присвячений пам'яті померлих родичів. Як писав митрополит Іларіон: «Субота *перед* Дмитром – поминки померлих, це «дідова субота». На Волині, у Рівненському повіті, господині готують страви і роблять обіди для жебраків-дідів. З кожної страви відкладають в окрему посудину й ставлять на ніч на покуті, кладуть тут і ложки. Тут же ставлять і воду, і вішають рушника, щоб душечки померлих пообідали й повмивалися» [10, с. 303]. Через те, що ці поминальні дні пов'язані з днями тижня, у рідновірів вони завжди *рухливі*: Дідова субота – це субота напередодні св. Дмитра (перед 26 жовтня) [11, с. 192], тобто для 2026 року – це 24 жовтня. Бабина *п'ятниця* – це найближча до св. Параскеви п'ятниця – у 2026 р. випадає на 30 жовтня (переважно це остання п'ятниця жовтня). Обрядовість цих поминальних свят описав О. Воропай: «Хозяйка наготує якнайбільше страв, які люблять діди. Обід буває пізніше, ніж

звичайно, після полудня або надвечір. За обідом з кожної страви по ложці одкладають в окрему посудину, яку з ложками ставлять на ніч на покуття. Тут ще в посудині ставлять воду і вішають рушник, щоб уночі «душечки померлих помилися й пообідали» [4, с. 247–248].

Культ предків має як родинне спрямування (поминання своїх рідних), так і громадське (вшанування культурних героїв, видатних людей свого народу, вождів, королів, засновників міст тощо). Обов'язком родичів є турбота про померлих, які в явному світі вже не можуть цього зробити: тобто здійснення належного обряду поховання (спорядження та проводи на «той світ», періодичні поминання протягом річного кола) роблять живі нащадки. Уявлення про взаємозв'язки душ зі своїми родинами подав С. Килимник: існує віра в те, що Бог посилає душі на землю, «щоб вони відвідали свої родини, обійшли й приглянулись до людей і Богу оповіли»; «Увечері на цвинтарі можна побачити, як тіні предків встають і розходяться по хатах своїх родичів, щоб причаститися до цього обіду. Як тільки надворі смеркне, у хаті запалювали свічку і ніби спостерігали, як «діди снували по кутках» [11,

Рис. 3. Колт з кольоровим птахом з Княжої гори. Прорис кийвського колта з жінкою-птахом.

с. 193]. Як правило, на поминальному обіді не чаркуються (не цокаються чарками), але згадують покійних на ім'я, оповідають спогади про їхнє життя на землі, поминають добрим словом. Завершується обід подякою всім «дідам» за «виращування врожаю», всім людям за участь у поминанні. Господиня обдаровує всіх присутніх печивом, пиріжками, калачиками, яблуками та іншим – кладе гостям «у торбу».

Остання п'ятниця жовтня у рідновірів також присвячується вшануванню Богині Мокоші. Жінки найдовше зберігали культ своєї Богині, ретельно дотримуючись табу «не прати, не прясти, не шити в п'ятницю». Церква змушена була дозволити деякі язичницькі обряди вже під виглядом вшанування св. П'ятниці (грецьк. св. Параскева). Було створено вчення про 12 п'ятниць; воно не стосується календарної системи язичників Русі. Проте два Мокошиних свята мають свої сезонні особливості, перше з яких пов'язане з початком вегетаційних процесів Матінки Землі, а друге – з їхнім завершенням, тобто збором збіжжя, овочів і закінченням заготівлі їх на зиму та вдячністю Богині за врожай. Репродуктивна діяльність Землі в уявленнях язичників тісно пов'язана з предками (які допомагають Землі), тому культ Мокоші передбачав і одночасне шанування предкинь Роду (Бабина п'ятниця).

Свято Сварога 1 листопада. Маємо одне з рідкісних писемних свідчень щодо генеалогії давньоруських Богів: згадка про Сварога в «Повісті врем'яних літ» датована 1114 роком. Літописець ідентифікував Сварога з Гефестом: «Гефест, – бо так Сварога називали єгиптяни...» (насправді – греки), а після нього, каже літописець, правив «його син Дажбог – цар

Сонце, син Сварогів» [13, с. 173–174]. Як бачимо, літописцю в XII ст. ще було відоме ім'я Сварога та його ідентифікація з давньогрецьким Богом-ковалем; можемо припустити існування в русів давнього міфу про Сварога-ковалю і його сина Дажбога. У християнстві цей день присвячений св. Кузьмі й Дем'яну. Хоч за візантійською версією Кузьма і Дем'ян – лікарі, та за українським народним уявленням Кузьма і Дем'ян – покровителі ремесел, особливо ковальства. За міфом, «Кузьмодем'ян виковує сонце» – тут вочевидь йдеться про початковий мотив створення Світу Сварогом-ковалем.

М. Худаш переконливо довів, що ім'я Сварог (Зварог) існувало в предків слов'ян ще раніше, ніж в Індії стало відоме слово «сварга» на позначення найвищого Неба: «Початок формування його культу сягає напевно ще періоду трипільської культури»; «теонім Сварог досить виразно вписується в антропоміійну систему праслов'янського спадку» [22, с. 790]. Науковець стверджує, що згаданий у середньовічних хроніках теонім Сварожич – «це виразно патронім на -ич у значенні син Сварога» [22, с. 791].

Сварог – батько Богів і людей. В. Балущок ототожнює Божественного ковалю зі Сварогом і культурним героєм Києм, вважаючи останнього «генеалогічним героєм», який переміг «страхитливого Змія», прооравши «Змієві вали й навіть річище Дніпра», викував першого плуга, провів першу оранку, навчив людей культурі хліборобства й садівництва. Саме від нього й пішли «кияни», як і «поляни» й «древляни», що за законами слов'янського словотворення означає «люди Кия», стверджує етнолог [1, с. 137].

Саме зі Сварогом, на думку

О. Знойка, пов'язані міфи про скинення з неба плуга (пор. зі скіфським Папаєм – Богом-Батьком). Зокрема, фізик і міфолог дослідив, що сузір'я Плуга (Оріона) 1 листопада «з'являється на небі о 22-й годині увечері, коли його добре видно. Сузір'я начебто підведене (пояс Оріона майже прямовисний). За народними переказами, це божий коваль підняв сузір'я і почав кувати Золотий плуг. <...> На Різдво сузір'я приймає майже поземну поставу над обрієм (пояс Оріона) й плуг неначе падає на землю» [8, с. 212]. Християнські ж повчання проти язичників застерігають, щоб кияни на Різдво не «кликали плуга».

Рідновіри вшановують Сварога, моляться про гарний врожай, зокрема й просять «скувати весіллячко», «викувати дитинку» тощо. Ритуальні страви цього дня, що перейшли й до християн, – кури і каша. Церква ще в 611 р. зробила зручну надбудову над язичницькими святами – призначила на 1 листопада День усіх святих («Меса всіх святих»), надавши їм легендарних рис «замучених за віру». Європейська язичницька традиція цього дня вшановувала предків – Гелловін увібрав значну частину звичаїв кельтського Самайну. І хоч цей період близький до українських «Дідів» і «Бабів», але сучасні, вже комерціалізовані форми Гелловіну (різні карнавали-жахи) не мають жодного зв'язку з релігійністю, перетворившись на світські забави.

Наступні листопадові свята стосуються задобрювання дівочої і парубочої долі, що нині корелюються з християнськими св. Катериною (24 листопада) і св. Андрієм (30 листопада), відомим ще під язичницькою назвою Калита. За дохристиянських часів, ймовірно, це було пов'язано з Богинею Долею (одна з

іпостасей Мокоші) – пряля нитки життя, віщунка майбутнього.

Уявлення про Долю як Богиню і принцип людського життя існує в світогляді всіх індоевропейських народів: грецька Тихе, римська Фортуна, грецькі Мойри й германські Норни (Богині-прялі). Образи Богинь-пряль існують у різних міфологіях. Так, у греків Клото («пряля»), Лахесіс («та що відміряє»), Атропос («невідворотна» – та, що відрізає нитку життя). Буває, що Зевс, який зважає людські долі, повідомляє Мойрам своє рішення і може продовжити життя душі, якщо вона того заслугоує. У германців Норни живуть поблизу джерела Урд біля підніжжя Дерева Життя – Іггдрасілля, яке вони щодня поливають. Вони визначають долю людини, вирішуючи руни (існувало й ворожіння на рунах). Балтійські Богині-прялі: Лайма (щастя), Декла (дає ім'я немовлятам), Карта віщує долю піснею.

Сліди давнього культу Долі знаходимо в усіх місцевостях України, переважно це обряд «кликання Долі», пригощання її кашею, ворожіння. Так, на Житомирщині: «На Катерини ворожать дівчата. Пампушечки печуть, в рядочок кладуть і пускають собаку: чию перший візьме, та вперед замож вийде» (Пулинський р-н, с. Івановичі) [9, с. 88].

Подібні обряди відомі по всій Україні. Так, авторці про цей обряд розповідала прабабуся Тетяна Ніколаєнко (сmt Єланець, Миколаївщина). В Єланецькому районі також оповідають: «На Катерину ідуть і ламають із вишні гілочку, і кладуть у воду, поки шось зацвіте, а може і вишні вродять. У нас одна старожилка так зробила, і вони прожили з чоловіком до ста років. Якщо вона зацвіте, і п'сте вишні, до то щасливий чоловік» [9,

с. 208]. Це саме робили й на Полтавщині (с. Римарівка) [9, с. 220], на Черкащині (Уманський р-н) [9, с. 330]; «На Катрі ж вишню ріжуть та ставлять у воду. Як зацвіте на Новий год, то це ж гарна прикмета» (Чорнобаївський р-н, с. Вереміївка) [9, с. 333]. У с. Леляки (Чернігівщина) вишню ставили на Андрія [9, с. 352]. Обрядові страви: «Кашу пшоняну з маком варили, колотушу⁴ чорну з грушів та з яблук, вареники з сливками, з капустою, з картошкою. То це на Катерини робили колись» (с. Троща, Чуднівський р-н, Житомирщина) [9, с. 96].

Свято парубочої долі заступило християнське свято Андрія, яке за давньою традицією зберегло свій автентичний хрононім «Калита» (внаслідок чого виникла синкретична назва «Андрій Калита»). Проте калита – це обрядове печиво, яким причащалися в цей день (ймовірно, символізує осіннє сонце): «Гандрея. Спечуть калату таку, почеплять, тоді на коцюбі підїжджаєш, та й вже цю калату тра' кусати, а тут седять з квачем, такі зроблени, сажа наколочена, як не вкусить, о так мазне туто сажів, насміємося було...» (с. Троща, Чуднівський р-н, Житомирщина) [9, с. 96].

Обряди цього свята: вечорниці, ініціації парубків (прийняття до парубочої громади), продовження дівочих ворожінь на судженого: «На Андрея гукають у комен: «Андрей, Андрей, а йди каша ести»; «З горшком лезу на браму і кричу: Андрей, йди кашу ести!» (с. Йосипівка, с. Барвінки, Малинський р-н, Житомирщина) [9, с. 77]. Тут уже бачимо персоніфікацію св. Андрія як Долі. Цікаво, що у Ведах Доля має чоловічу іпостась – Бог Анша – один із синів Богині Адіті («той,

хто наділяє благами»). Усі сини Адіті разом охороняють закони Рити. За аналогією можемо припустити, що в українців усі Богині (Доля, Мокоша, Рожаниці, Марена, Права) кожна по-своєму охороняють закони Прави (справедливості). С. Килимник припускав, що у предків українців був окремих Бог Долі: «В силу анімістичного світогляду, а тим і віри в магичні дії і слова – молодь взаємно себе причаровувала через добрі сили, доброго Бога, мабуть, Калиту, що певно ходив по землі у дні юнацьких свят Катерини та Калити, й то вночі, приглядався, прислухався до юнацьких бажань...» [11, с. 222].

Отже, осінні свята дохристиянської Русі (якщо робити реконструкцію для 2026 р.) гіпотетично мали б такий вигляд. Тут рухливі свята, які в інші роки можуть випадати на інші числа, позначені * (зірочкою).

1 вересня – свято Живого Вогню.

8–9 вересня – Рожаниці.

14 вересня – «Здвиження» (свято Вірію, проводи птахів).

*26 вересня – Світовит осінній.

1 жовтня – Мати Слава.

*24 жовтня – Дідова субота.

*30 жовтня – Бабина п'ятниця. Мокоша.

1 листопада – Велике свято Сварога (Сварожини).

24 листопада – свято Долі (дівочої).

30 листопада – Калита (свято парубочої Долі).

Висновки. Реконструкція дохристиянського календаря виявляє в деяких опосередкованих образах, термінах, хрононімах цілком виразні теїстичні риси та світоглядні особливості, як, наприклад,

⁴ Колотуша чорна - страва з чорносливу, яблук і груш (кисіль фруктовий); колотуша біла - сирно-молочна страва; колотушею на Поліссі ще називають особливі супи з грибами й рибою.

Богиня Доля (має чітко визначені дні в річному колі, власний культ, обряди, обрядово-ритуальні дії, словесно-магічні формули, страви, ініціальні практики).

Мати Слава – незважаючи на те, що її теологічні риси загубилися в пізнішій християнській надбудові, все ж має цілком виразні етнонаціональні риси, що дійшли до нас не прямо, а опосередковано в ритуально-мистецьких артефактах та поодиноких залишках легенд (антропо-зооморфність, крила, змієногість, віщування, захист), що свідчить про її значну архаїчність.

Таке свято, як «Здвиження» – сезонний «здвиг», пов'язане зі змінами природи, Вирієм (відльотом птахів, хованням змії у норі), міфологічно асоціюється з трьома царствами (земним, підземним і небесним).

Свято ж Сварога реконструюємо за Київським міфом про небесного Коваля, що починає кувати плуг, який «скине» на Різдво, а не за кельтським Самайном (Геловіном).

Під час докладного аналізу зникає межа між міфологією і богослов'ям – ці факти вже неможливо оминати та заперечувати, оскільки релігія – надто специфічна тонка сфера духовного життя людства. Важливо зазначити: якщо християнська теологія виникає з міфології юдаїзму та подальших візантійських легенд про «святих мучеників» (що надбудовані над язичницьким базисом), то міфологічні витоки етнічних релігій мають автохтонне походження. А отже, рідні релігії містять ще великий запас міфологічно-богословських і морально-етичних смислів, аж ніяк не бідніший від світових монотеїстичних релігій. Етнорелігії потребують глибшого

прочитання їхнього філософського змісту (богослов'я).

Наукова реконструкція автентичних духовних систем сприяє збереженню самотності та зміцненню національної ідентичності народів, що вже актуалізується в ЄС, а в Україні ще потребує державної підтримки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балушок, В. *Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнімія*. Біла Церква, 2008.
2. Бајић, А. *Велика Богиня Словена*. Београд, 2007.
3. *Витоки*. Літньо-осінній цикл. Путівник українськими звичаями. URL: <https://vytoky.com/wp-content/uploads/2025/07/vytoky-litno-osinni.pdf>
4. Воропай, О. *Звичаї нашого народу*. Етнографічний нарис. Т. II. Київ, 1991.
5. Давидюк, В. *Зачароване Полісся*. Луцьк, 2018.
6. Дьяченко, Г. *Полный церковно-славянский словарь*. Москва, 1900. 1120 с.
7. Жайворонок, В. *Знаки української етнокультури: словник-довідник*. Київ, 2006.
8. Знойко, О. *Міфи Київської землі та події стародавні*. Київ, 1989. 304 с.
9. *Етнографічний образ сучасної України*. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 6. Календарна обрядовість / голов. ред. тому Г. Скрипник; НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2016. Т. 6. 400 с.
10. Іларіон, митрополит. *Дохристиянські вірування українського народу*. Київ, 1992.
11. Килимник, С. *Український рік у народніх звичаях в історичному освітленні*. Вінніпег, 1963. Т. V.
12. Кримський, А. *Звенигородщина*. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного. Черкаси, 2009.
13. *Літопис Руський*. За Іпатським списком. Пер. Л. Махновець. Київ, 1989.

14. Лозко, Г. Культ Сварога у слов'ян. *Історія. Філософія. Релігієзнавство*. 2009. № 3. С. 47–55.
  15. Лозко, Г. Наукова реконструкція язичницького календаря на матеріалі вірувань поліщуків: весняний цикл. *Українознавчий альманах*. 2025. Вип. 36. С. 93–100.
  16. Лозко, Г. Наукова реконструкція язичницького календаря на матеріалі вірувань поліщуків: літній цикл. *Українознавчий альманах*. 2025. Вип. 37. С. 103–112.
  17. Лозко, Г. Символіка жінки-птаха в українській культурі. *Україна в етнокультурному вимірі століть*: зб. наук. пр. 2015. Вип. 5. С. 33–41.
  18. *Медобори і духовна культура давніх, середньовічних слов'ян (до 150-річчя виявлення Збруцького «Святовита»)*. Матеріали наукової конференції (8–9 жовтня 1998 р., Гримайлів). Львів, 1998. 208 с.
  19. Скуратівський, В. *Русалії*. Київ, 1996.
  20. *Славянские древности*. Этнолингвистический словарь под ред. Н. Толстого. Москва, 2004. Т. 1.
  21. Толстая, С. *Полесский народный календарь. Традиционная духовная культура славян. Современные исследования*. Москва, 2005. 600 с.
  22. Худаш, М. *Походження та релігійно-міфологічні функції давньоруських і спільнослов'янських язичницьких Божеств*. Монографія. Львів, 2012. 1064 с.
  23. Шаян, В. *Віра предків наших*. Київ, 2018. Т. I. 400 с.
  24. Шевченко, В. М. *Словник-довідник з релігієзнавства*. Київ, 2004.
  25. Gimbutas, M. *The Language of the Goddess: Unearthing the Hidden Symbols of Western Civilization*. San Francisco, 1989.
- REFERENCES**
1. Balushok, V. (2008). *Ukrainian Ethnic Community: Ethnogenesis, History, Ethnonymy*. Bila Tserkva. [in Ukr.]
  2. Bajić, A. (2007). *The Great Goddess of the Slavs*. [in Srp.]
  3. *Origins*. (2025). Summer-Autumn Cycle. Guide to Ukrainian Customs. [online] Available at: <https://vytoky.com/wp-content/uploads/2025/07/vytoky-litno-osinni.pdf> [in Ukr.]
  4. Voropai, O. (1991). *Customs of our People. Ethnographic Essay*. Т. II. Kyiv. 448 p. [in Ukr.]
  5. Davydiuk, V. (2018). *Enchanted Polissia*. Lutsk. 288 p. [in Ukr.]
  6. Diachenko, H. (1900). *Complete Church Slavonic Dictionary*. Moscow, 1120 p. [in Rus.]
  7. Zhaivoronok, V. (2006). *Signs of Ukrainian Ethnoculture: A Dictionary*. Kyiv, 703 p. [in Ukr.]
  8. Znoiko, O. (1989). *Myths of the Kyiv Land and Ancient Events*. Kyiv, 304 p. [in Ukr.]
  9. Skrypnyk, H., ed. (2016). *Ethnographic Image of Modern Ukraine. Corpus of Expeditionary Folklore and Ethnographic Materials*. Т. 6. Calendar Rituals. Kyiv: NAS of Ukraine, M. T. Rylsky Institute of Art History, Folklore and Ethnology. Т. 6. 400 p. [in Ukr.]
  10. Metropolitan Hilarion. (1992). *Pre-Christian Beliefs of the Ukrainian People*. Kyiv. [in Ukr.]
  11. Kylymnyk, S. (1957). *Ukrainian Year in Folk Customs in Historical Light*. Winnipeg, Т. III. 372 p. [in Ukr.]
  12. Krymskyi, A. (2009). *Zvenihorod Region. Shevchenko's Homeland from an Ethnographic and Dialectological Perspective*. Cherkasy, [in Ukr.]
  13. *Rus' Chronicle*. (1989). According to the Hyptian Codex. Kyiv, XIV+591 p. [in Ukr.]
  14. Lozko, H. (2009) The Cult of Svarog among the Slavs. *History. Philosophy. Religious Studies*. No. 3. pp. 47–55. [in Ukr.]
  15. Lozko, H. (2025). Scientific Reconstruction of the Pagan Calendar Based on the Beliefs of the Polishchuk People: the Spring Cycle. *Ukrainoznavchyi almanakh* (Ukrainian Studies Almanac), Issue 36, pp. 93–100. [in Ukr.]
  16. Lozko, H. (2025). Scientific Reconstruction of the Pagan Calendar based on the Beliefs of the Polishchuk People: Summer Cycle. *Ukrainoznavchyi almanakh* (Ukrainian

Studies Almanac), Issue 37, pp. 103–112. [in Ukr.]

17. Lozko, H. (2015). Symbolism of the Bird Woman in Ukrainian Culture. *Ukraine in the Ethnocultural Dimension of Centuries*. Collection of Scientific Works. Kyiv, pp. 33–41. [in Ukr.]

18. *Medobory and the Spiritual Culture of Ancient, Medieval Slavs (to the 150th Anniversary of the Discovery of Zbrutsky's "Svyatovyt")*. (1998). Materials of the Scientific Conference (October 8–9, 1998, Hrymailiv). Lviv, 208 p. [in Ukr.]

19. Skurativskyyi, V. *Rusalii*. Kyiv, 1996. [in Ukr.]

20. Tolstoi, N., ed. (2004). *Slavic Antiquities*. Ethnolinguistic Dictionar. Vol. 1. Moscow. [in Ukr.]

21. Tolstaia, S. (2005). *Polessia Folk Calendar. Traditional Spiritual Culture of the Slavs. Modern Research*. Moscow, 600 p. [in Rus.]

22. Khudash, M. (2012). *The Origin and Religious-Mythological Functions of Ancient Russian and Pan-Slavic Pagan Deities: A Monograph*. Lviv, 1064 p. [in Ukr.]

23. Shaian, W. (2018). *Faith of our Ancestors*. Kyiv, T. I. 400 p. [in Ukr.]

24. Shevchenko, V. (2004). Dictionary-Reference Book on Religious Studies. Kyiv. [in Ukr.]

25. Gimbutas, M. (1989). *The Language of the Goddess: Unearthing the Hidden Symbols of Western Civilization*. San Francisco. [in Eng.]

Summary

POLISSIA RITE «TO END THE WAR» IN THE ETHNOGRAPHIC RECORDS OF ANDRII SHKARBAN

Halyna LOZKO

orcid.org/0000-0001-5865-7556

Doctor of Philosophical Sciences, professor, lead research fellow

of RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv

email: svaroh_7@ukr.net

The relevance of the research. The ethno-cultural heritage of Polissia stands out as one of the most vibrant facets within Ukraine's rich cultural tapestry, which has inspired numerous studies. Yet no scholar has hitherto undertaken the specific task of reconstructing the heathen calendar with projections onto ancient cults, for which the pre-Christian Rus' calendar was originally devised. While publications on heathen festivals, chiefly framed within Christian-heathen syncretism, do exist, they fail to elucidate their spiritual and cultic import as bona fide ethno-religious observances, dismissing them merely as survivals of folk worldview. Today, amid surging interest in ethnic religions across Europe, academics are engaging with the ethno-cultural worth of each nation's indigenous spiritual traditions. International bodies, including the European Congress of Ethnic Religions, spotlight the imperative of safeguarding ethno-cultural legacies. Amid the protracted Russian-Ukrainian war, relics of folk memory risk obliteration; thus, probing and reconstructing Ukrainians' ancient pre-Christian calendar constitutes a vital scholarly endeavour, poised to retain its pertinence for the foreseeable future.

Purpose. 1) on the basis of Ukrainian ethnographic sources, field studies of the traditional culture of Polischuks, comparative religious studies, folk chrononyms, and the calendar-ritual practices of Native Faith communities, to carry out a scholarly reconstruction

and compile a chronological table of heathen festivals of the autumn cycle for 2026; 2) to prevent unprofessional attempts at reconstruction and the dissemination by amateur groups of their own neologisms; 3) to introduce into scholarship a positive attitude towards heathen spiritual culture as is currently the case in other European countries.

Conclusions. The reconstruction of the pre-Christian calendar reveals distinctly theistic traits and worldview peculiarities in certain mediated images, terms, and chrononyms such as Symargl, the Rozhanitsy, the Goddess of Fate, and Mother Slava (each allotted precise days in the annual wheel, with dedicated cults, rites, ritual actions, verbal-magical formulae, sacrificial fare, and initiatory practices). The researcher's focus alights on autochthonous traditions and astronomical alignments: for instance, Svarog's festival is reconstructed per the Kyiv myth of the heavenly smith forging the plough (O. Znoiko), eschewing the Celtic Samhain.

The author posits that such an approach to ethnographic material effaces the boundary between mythology and theology. These facts can no longer be circumvented or gainsaid, given religion's exquisitely nuanced domain within human spiritual life. Christian theology, too, emerges from mythologies of peoples remote from Ukraine, augmented by Byzantine legends of holy martyrs (superimposed upon a heathen foundation). Unlike world religions, the mythological origins of ethnic faiths boast authentic provenances; hence, native religions harbour vast reserves of mythological-theological and moral-ethical meanings, warranting profound exegesis of their philosophical essence (theology) no less rich than that of international monotheistic creeds.

Scholarly reconstruction of authentic spiritual systems bolsters cultural distinctiveness and fortifies national identity. The study's findings may inform subsequent research, specialised courses on folk spiritual culture for students and postgraduate students in Ukrainian studies, revival of ancestral spiritual and ritual practices in rural-urban communities, youth circles, ethno-festivals, tourist routes, tradition-restoration by folk artisans, and sacral site refurbishments, an initiative already gaining traction in the EU, though still requiring state patronage in Ukraine.

Keywords: pre-Christian calendar, Ukrainian Polissia, cult of Fire, Rozhanytsia, Svitovit, Slava, Svarog, Dolia (Destiny).

Отримано редакцією / Received: 8.01.26

Прорецензовано / Revised: 20.01.26

Схвалено до друку / Accepted: 26.02.26